

Milica LUKIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera

USUSRET NOVIJOJ POVIJESTI GLAGOLIZMA

U članku se razmatra društveno-politički kontekst u kojemu se ćirilometodska ideja u 19. st., dakle u novijoj povijesti glagolizma, ponovno afirmira nakon punih deset stoljeća među slavenskim narodima, potaknuta velikim obljetnicama: tisućnicom moravske misije 1863. godine, tisućnicom smrti Sv. Ćirila 1869. godine, tisućnicom enciklike pape Ivana VIII. *Industriae tuae* 1880. te tisućnicom smrti Sv. Metoda 1885. godine i djelovanjem đakovačkoga i srijemskog biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Razmatraju se također inicijalni poticaji razvoja hrvatske cyrillomethodiane pod vodstvom Franje Račkoga, a u okviru slavenske ćirilometodske znanosti, kao i prvi, u hrvatskoj periodici zabilježeni, koraci kojima je ćirilometodska ideja počela stupati u kulturni, znanstveni, a onda i politički život hrvatskoga nacionalnog prostora u 19. stoljeću.

Ključne riječi: *glagolizam*,¹ *cyrillomethodiana*, 19. stoljeće

Društveno-politički kontekst obnove ćirilometodske ideje u 19. st.

Do sada sam već u nekoliko navrata u svojim radovima naglašavala kako ćirilometodsku problematiku u 19. st. oblikuju sastavnice čije silnice zasijecaju u tkivo mnogih stoljeća povijesti te da je baština koju su nam povjerili tvorci prvoga slavenskoga književnog jezika, Konstantin-Ćiril i Metod, i koja zato nosi naziv ćirilometodska, u okvirima je 19. stoljeća bremenita nanosima vremena – povijesnim, političkim i kulturološkim okolnostima

¹ Pojam *glagolizam* razumijevam u smislu definicija E. Hercigonje i J. Bratulića kao idejno usmjerenje – ideologem, pokret koji ima političke i vjerske konotacije i koji je simbol hrvatskoga/slavenskoga nacionalnog bića te simbol otpora rimskome crkvenom (latinskom) univerzalizmu. Usp. Josip Bratulić, *Glagolizam i glagoljaštvo*, u: Stjepan Damjanović (ur.), Drugi Hercigonjin zbornik, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005, str. 53–57. Vidi i: Eduard Hercigonja, *Glagoljaštvo i glagolizam*, Zbornik Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost, sv. 1, Zagreb, 1997.

naroda kojima je služila.² Vrijeme je to prije svega obilježeno velikim ćirilometodskim obljetnicama: tisućnicom moravske misije 1863. godine, tisućnicom smrti Sv. Ćirila 1869. godine, tisućnicom enciklike pape Ivana VIII. *Industriae tuae* 1880. te tisućnicom smrti Sv. Metoda 1885. Te su velike obljetnice između ostaloga potakle borbu za ponovnu uspostavu staroslavenskoga bogoslužja i oživjele znanstveni i stručni rad u kojima se dokazivao legitimitet staroslavenskoga bogoslužja na hrvatskim prostorima, a i u širim, slaven-skim okvirima, a preko toga *temeljnoga prijenosnika* i ostale sastavnice bez kojih njezino tumačenje u 19. stoljeću ne može biti potpuno: ekumenske ideje sjedinjenja Istočne i Zapadne crkve, jedinstva svih slavenskih naroda u jednoj Crkvi, jedinstva južnoslavenskih naroda, ideje ravnopravnosti s ostalim kršćanskim narodima Europe, i u hrvatskim okvirima – ideje ravnopravnosti i samostalnosti hrvatskoga naroda. Povjerenje slavenskih naroda u rješavanje navedenih problema naraslo je dolaskom na papinsku stolicu Lava XIII. 1879/1880. godine, a još više njegovim potezom proglašavanja Ćirila i Metoda svecima Katoličke crkve kroz okružnicu *Grande munus* 1880. godine, upravo tisuću godina poslije pisma Ivana VIII. moravskom knezu Svato-pluku u kojemu se potvrđuje staroslavenska liturgija.

Ponovno probuđena ćirilometodska ideja u 19. stoljeću neće međutim biti puno povoljnija za slavenske narode od one u stoljećima njezina nastanka i razvoja. Francuska revolucija na samome kraju 18. stoljeća narednom stoljeću u nasljeđe ostavlja nemir. Ideja slobodarskoga preobražaja državnih struktura u demokratskome duhu i preobražaja staroeuropskoga društva u novo građansko društvo u 19. stoljeću živi u liberalno-demokratskim i nacionalnim pokretima čiji se osnovni zahtjev ogleda u nacionalnoj slobodi koja

² Usp. *Ćirilometodske okružnice biskupa J. J. Strossmayera u Glasniku Biskupija Bosanske i Srijemske od 1873. do 1900. godine*. U: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – Vukovar kao paradigma muke, Zbornik radova 4. međunarodnog znanstvenog simpozija / Jozo Čikeš (ur.), Vukovar, 2004, str. 146–161. Rad je objavljen i u časopisu Republika, mjesečniku za književnost, umjetnost i društvo br. 11, Zagreb, god. LX, studeni 2004, str. 97–107; *Crtice o sveslavenskom hodočašću u Rim 1881. (Prilog za noviju povijest glagolizma)*. U: Zavičajnik, Zbornik Stanislava Marijanovića / Milovan Tatarin (ur.), Osijek, 2004, str. 233–251; *Strossmayerova ćirilometodska djelatnost pretočena u pjesmu i priču*, Zbornik 1. i 2. Strossmayerovih dana / Mirko Ćurić (ur.), Đakovo, 2005, str. 51–69; *Šimun Milinović – bokokotorski biskup-glagoljaš i njegova uloga u oživljavanju ćirilometodske ideje u drugoj polovici 19. stoljeća*, u: *Stoljetni hrvatski i crnogorski književni i jezični identiteti – izborni pregled* – Vojislavu P. Nikčeviću u spomen (1935–2007), str. 325–334; *O glagoljstvu i glagolizmu u zagrebačkome Katoličkom listu od 1849. do 1900. godine*, Lingua montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, br. 3, Cetinje, 2009, str. 149–195; *Popularizacija ćirilometodske ideje u drugoj polovici 19. stoljeća na hrvatskom nacionalnom prostoru*, Lingua montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, br. 4, Cetinje, 2009, str. 85–125.

će biti osigurana državom nacionalnoga jedinstva. Na zapadu Europe moderne se novointegrirane nacije uklapaju u postojeće državne okvire i tako kao nacionalne države nastavljaju svoj razvoj. U srednjoj se i istočnoj Europi takvu procesu ispriječila stara višenarodna monarhija nesprijetna na popuštanje novom dobu.

Ideja nacionalnoga jedinstva razvija se i kod naroda srednje i istočne Europe, ali ona ovdje ne može pronaći oslonac u državnom okviru. Zbog specifičnog načina integracije ovih nacija, mađarski ih povjesničar I. Bibó naziva „jezičnim nacijama“. One su, prema onomu što iznosi Bibó, prisiljene etničkim činiteljima poduprijeti neizvjesnost političkoga bića, pa se oslonac traži u jeziku, narodnoj i državnoj tradiciji.³ Glavnu ulogu u „buđenju“ hrvatske nacije u prvoj polovici 19. stoljeća odigrat će hrvatski narodni preporod kao pokret građanstva i osviještenoga dijela plemstva čiji je cilj konstituiranje moderne hrvatske nacije. Takvi su narodni pokreti bili karakteristični za gotovo sve male narode srednje i jugoistočne Europe, gdje su ih obično vodili isti društveni slojevi kao i na hrvatskome nacionalnom prostoru s istim ili sličnim ciljem, ovisno o političkoj i društvenoj situaciji u kojoj se pojedini narod nalazio. S obzirom na političku nesamostalnost Hrvatske obilježenu sve manjim ovlastima bana i Sabora i sve većim ugarskim pritiskom te upravnom odvojenosti Dalmacije i Istre od Hrvatske (one su pod izravnom upravom Austrije), pojačava se djelovanje na području znanosti i kulture. To je vrijeme kada se intenzivno razvijaju filologija i historiografija, koje u 19. stoljeću traže temelje koji bi izdržali nacionalnu nadgradnju. Poseže se za prošlošću, povijesnim veličinama, tradicijom, posebice jezikom, kako bi se dokazala posebnost, samosvojnost i različitost. Kako su slavenski narodi unutar Habsburške Monarhije bili u gotovo istom položaju, a svaki pojedinačno podjednako slab, javlja se i ideja zajedničkoga djelovanja. U Hrvatskoj je ta ideja bila izražena u tzv. ilirskom pokretu, koji se tako nazivao jer se pozivao na zajedničko ilirsko podrijetlo južnoslavenskih naroda. Još je u vrijeme ilirizma naglašavano kako to nije politički već kulturni program (Ljudevit Vukotinović u članku *Ilirizam i kroatizam*) i kako smjera kulturnom, književnom i jezičnom, a ne političkom jedinstvu Južnih Slavena, iako je bilo i takvih zamisli u hrvatskoj politici 19. stoljeća, posebice kada je riječ o đakovačkome biskupu Josipu Jurju Strossmayeru. U takvu je povijesnom trenutku ćirilometodska ideja opet postala iskoristiva. Spomenuti biskup Strossmayer, kao središnja osobnost javnoga, kulturnog, a neko vrijeme i političkog života Hrvatske, obnavlja ovu ideju, a potporu mu pružaju istomišljenici iz područja

³ Vidi: I. Bibó, *Raspad teritorijalnog statusa Srednje i Istočne Evrope i nastanak jezičnoga nacionalizma* – u: I. Bibó – T. Huszar – J. Szucs, *Regije europske povijesti*, Zagreb, 1995, str. 18–24.

historiografije i filologije: Franjo Rački, Ivan Kukuljević Sakcinski, Šime Ljubić, Radoslav Lopašić, Tade Smičiklas, Vjekoslav Klaić, Ivan Krstitelj Tkalčić, Natko Nodilo, Frane Bulić, Matija Mesić, Ivan Berčić, Dragutin Parčić, Vatroslav Jagić, Ivan Crnčić, Fran Kurelac, Ivan Broz – samo su neki od njih.⁴

U osnovi ćirilometodske ideje su jezik i pismo. Već je spomenuto da se nacije u nastanku u srednjoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi najviše oslanjaju na jezik kao na osnovni integrativni element. Dakle, jezik je ono što povezuje sve pripadnike istoga naroda odnosno nacije. Uostalom, još u srednjem vijeku narod se doživljava i objašnjava kao zajednica jednakogovorećih. Ćirilometodska se ideja uklapa i u viđenja tadašnje slavistike predvođene Šafaříkom i Kollarom, koja se intenzivno razvija s ciljem povezivanja slavenstva, jer upravo su Ćiril i Metod Slavenima donijeli jezik i pismo. Tako desetstoljetna ideja Sv. Braće ponovno brani jezik Slavena, ali sada u smislu prava na opstanak među drugim jezicima odnosno nacijama. Hrvatski teolog i paleoslavist Josip Tandarić naglašava u svome članku *Ćiril i Metodije – novi pristup evangelizaciji* da su se Slaveni počeli osjećati kao narod tek kad su „progovorili pred Bogom svoju riječ u liturgiji“ te da „Sveta braća su pomogla da se u već uspostavljenom zapadnom svijetu, ili *pak u koliko – toliko jasnoj podjeli Europe na Istok i Zapad, na povijesnoj pozornici ravnopravno uspostavi i novi narod – Slaveni*“ (istaknuo L. T.).⁵ U istome smjeru idu i promišljanja Josipa Bratulića, posebice zanimljivo oblikovana u tekstu *Glagoljica: Pismo, znak, slovo*, koja se oslanjaju na tumačenje da se slavenski narodi prepoznaju u jedinstvu jezika. „Oni *slove* 'govore', i govorom se razumiju, skupljaju, postaju *ethnos*, narod“, kaže Bratulić.⁶ Ćirilometodska je ideja Slavenima u 9. stoljeću pomogla da se stave uz bok drugim europskim narodima, a njezin je zadatak deset stoljeća kasnije bio pomoći im da se konstituiraju kao moderne nacije u otporu pritiscima susjednih, vladajućih nacija. Međutim, u 19. stoljeću slavenski svijet nije više onako jedinstven kao što je to bio u 9. stoljeću – od 1054. podijeljen je crkvenim raskolom. Ideja se crkvenoga pomirenja javljala u više navrata kroz povijest. Sada je njezin obnovitelj biskup Strossmayer, koji sve vrijeme ima na umu prvenstveno prevladavanje „zida“ između Slavena katolika i Slavena pravoslavaca, pa je u tome smislu isticao

⁴ I. Esih, *Hrvatska historiografija u posljednjih 75 godina*. – u: Obzor, Spomenknjiga 1860–1935, Tisak i naklada „Tipografije“ d.d. Zagreb MCMXXXVI, str. 192–195.

⁵ Leonard Tandarić, *Sveti Ćiril i Metodije – novi pristup evangelizaciji*, Bogoslovska smotra, 1985, br. 3–4, str. 369–375.

⁶ Vidi: *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995, str. 10. Bratulić naglašava da je takvo prepoznavanje sebe kao *ethnosa* u ideji jezika karakteristično samo za Slavene, dok se primjerice povijesni narodi, poput Grka i Rimljana kojima je država bila više od *ethnosa*, naroda ili jezika, prepoznaju u ideji carstva.

misao da Slaveni nisu uzrokovali raskol, ali su ga najteže platili. I ta se ideja može podržati obnavljanjem ćirilometodske baštine jer su Ćiril i Metod apostoli jedinstvenoga slavenskog svijeta. Njihovo je djelo još u 9. stoljeću na Slavenima gradilo most između Istoka i Zapada. Franc Grivec, jedan od uopće najvećih proučavatelja života i djela Sv. Braće, ističe kako su oni „pravovjerni i u istočnom i u zapadnom smislu, posrednici između istočnog kršćanstva i zapadnog kršćanstva, apostoli općeg kršćanskog jedinstva“.⁷ U 19. stoljeću u staroslavenskom liturgijskom jeziku i glagoljskom pismu pronalaze se zajednički korijeni Slavena. Glagoljska kultura pojačava svijest o zajedništvu i time dobiva i političku konotaciju. Tako prestaje biti samo pitanje crkve i povlastice pojedinih biskupija i postaje sinonim za nacionalno jedinstvo, pa onda i prijetnja postojećem državnom okviru, što je posebno dobro opisao povjesničar Mario Strecha u tekstu *Sve za vjeru i domovinu* podastirući brojne potvrde u prilog tvrdnji da je ćirilometodska ideja za slavenske narode imala osim vjersko-crkvenog i kulturno-političko, napose političko značenje.⁸ Monarhijski su austrijski i ugarski krugovi te dvor nastojali na sve načine spriječiti slavensko povezivanje koje bi omogućilo da Slaveni postanu odlučujući čimbenik u Monarhiji, a onda i politički subjekt s kojim bi bili prisiljeni dijeliti povlašteni položaj i vlast. Jednako veliku opasnost predstavljalo je i eventualno povezivanje monarhijskih Slavena sa Slavenima izvan Monarhije, s Rusijom i Srbijom, što je upravo bilo temeljnom sastavnicom politike pape Lava XIII. prema Slavenima. Takva je vrsta saveza prijetila da Monarhiju ugrozi i izvana. Tako ćirilometodska baština stječe neprijatelje u vladajućim krugovima i postaje i političko pitanje. Druga strana, dakle Slaveni, baštinu uvodi u znanost koja joj treba potvrditi vjerodostojnost. U nastojanju da potvrdi i povijesno opravda baštinu, mlada je hrvatska znanost često padala u zablude, anakrono prenoseći odnose i pojmove svoje suvremenosti desetak stoljeća unatrag i tako stvarala mitove od kojih će neki živjeti do duboko u prošlo stoljeće. Tražeći potvrdu za suvremena nastojanja oko obnavljanja ćirilometodske baštine, hrvatska će historiografija u prošlosti pronalaziti primjere koji će ohrabrivati i ukazivati na to da su slična nastojanja već doživljavala uspjeh usprkos zabranama i progonima. Često se tako spominju crkveni sabori iz 10. stoljeća na kojima je, navodno, hrvatska strana glasno branila svoje pravo na staroslavensko bogoslužje i glagoljicu. Tkalčić se slaže s Jagićem da već tada to nije bio samo „prijepor religiozne naravi“, nego pitanje „narodnosti i narodne prosvjete“. U Dalmaciji 10. stoljeća oni vide preneseno suvremeno stanje: „narodni dualizam“ koji je nastao onog trena

⁷ Franc Grivec, *Sveti Ćiril i Metod, slavenski blagovjesnici*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985, str. 6.

⁸ Vidi: *Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897.–1904.)*, Barabat, Zagreb, 1997, str. 103.

„(...) kada (Hrvati) doznaše za slovjensku riječ božju i za slovjensko pismo“ te „tada probudi se i njihova religiozno-narodna svijest, i oni se oslobodiše, te se zapodjeda borba, koja je vijekove i vijekove trajala, dapače, nije se ni do dana današnjega utišala, van što se njezin oblik izmijenio“.⁹ Iako povijesni izvori ne upućuju na to da je kler hrvatske biskupije bio glagoljaški niti nam daju zaključiti da je ninski biskup Grgur bio glagoljaš, on ipak u 19. stoljeću postaje mitski branitelj prava na staroslavenski jezik u liturgiji i na glagoljicu. Čini se da u tome ima udjela i literatura na kojoj su se historiografi odgajali, posebice oni usmjereni na ćirilometodska istraživanja, među kojom je i često citirani Daniele Farlatti, ni kod koga zaobidjeni, i njegovo djelo *Illyricum sacrum* iz 1765. Taj se talijanski povjesničar bavio pitanjima slavonske liturgije, stanjem dalmatinsko-hrvatske crkve na kraju 9. i u prvim desetljećima 10. stoljeća, objavio pisma pape Ivana X. splitskom nadbiskupu Ivanu i hrvatskom kralju Tomislavu, pa je u taj kontekst smjestio i susret Hrvata s ćirilometodskim djelovanjem. Zastupao je tezu da su slavensko bogoslužje i druge kulturne tekovine ćirilometodskoga djela među Hrvate u Dalmaciju došli još u vrijeme kada su Solunska braća preko Dalmacije 867. putovala u Rim, a glavni je zagovornik toga staroslavenskoga bogoslužja i borac za glagoljanje u hrvatsko-dalmatinskoj crkvi na Splitskom saboru 925. bio Grgur Ninski. Uopće, o ovome ninskom biskupu povijesni izvori daju vrlo štute podatke. Spominje se u djelu *Historia Salonitana Maior* u zaključcima splitskih crkvenih sabora i pismima pape Ivana X. i Lava VI. te u kronici splitskog arhidakona Tome iz 13. stoljeća, koji opisujući obnovu Ninske biskupije u 11. stoljeću kratko napominje kako je njezin nekadašnji biskup Grgur pravio poteškoće splitskom nadbiskupu.¹⁰ Nadgradnja te davne ličnosti o kojoj malo znamo počinje upravo kada je ugroženom hrvatskom narodu potreban suvremeni borac za njegova prava.¹¹ U drugoj polovici 19. stoljeća pojačana su nastojanja za obnovom slavenskoga bogoslužja. Kao što je već spomenuto, podrška je došla i od pape Lava XIII. u obliku enciklike *Grande munus* kojom se izjednačuje slavensko bogoslužje s latinskim. Otpor odrednicama enciklike javlja se među talijanskim svećenstvom u Dalmaciji i monarhijskim vladajućim krugovima u Hrvatskoj koji ne žele zbližavanje Hrvata s njihovim pravoslavnim susjedima Srbima. Budak skreće pozornost da takva situacija podsjeća na konflikt iz 10. stoljeća te da su se u takvu sudaru ideologija „nužno radali simboli nacionalnosti pod kojima bi se okupljali njihovi sljedbenici“.¹² Osni-

⁹ Ivan Tkalčić, *Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj*, Zagreb, 1904, str. 40.

¹⁰ Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994, str. 162–165.

¹¹ Vidi: J. Bratulić, *Predavanje o Grguru Ninskome*. – u: Aleja glagoljaša, Zagreb – Pazin – Roč, 1994, str. 42.

¹² Budak, o. c., str. 168.

vač suvremene hrvatske historiografije Ivan Kukuljević Sakcinski 1872. godine u pjesmi *Grgur Ninski* progovoriti će kao književnik i političar:

„Kralj Tomislav na čelu tog sбора
Tužno gleda dvije stranke ljute:
Jedna papi rimskom ljubi skute,
Druga brani narod bez odmora.
Uz tu drugu puk je i boljari,
S njima biskup Ninski Grgur stari.“¹³

U svojoj *Povijesti Hrvata* Tade Smičiklas 1882. prvi put u znanosti vidi Grgura ovako: „Na to je dakle ustao srčani biskup ninski, Grgur Dobre, rođeni Zadrani, da brani pravo jezika hrvatskoga u crkvi (...).“¹⁴ Takvo je viđenje Grgura Ninskoga razradio i Vjekoslav Klaić u svojoj *Povijesti Hrvata* objavljenj 1899. Ivan Tkalčić podržava mit te vidi Grgura kao hrvatskoga biskupa „koji bijaše za sloveštinu gorljiviji od oba svoja predšasnika“. Tkalčić zna i da je Grgur, uvijek nastojeći nadmašiti latinštinu, zaređivao u svećenike i Hrvate koji su živjeli u dalmatinskim biskupijama, a da su „hrvatski popovi kao pravi sinovi svoga naroda zajedno sa svojim ocima i braćom borili se za slavensku službu božju“. Donoseći ove zaključke, Tkalčić ima pred sobom papinska pisma i zaključke sabora, ali ih čita s unaprijed zadanim ciljem. On povezuje X. zaključak sabora koji govori o slavenskom bogoslužju i XI. koji upozorava Grgura da se u svemu pokorava Splitskoj metropoliji.¹⁵ Suvremena se politička i društvena situacija u potpunosti nametnula znanstvenom rasuđivanju. Može se primijetiti da se na srednjovjekovnu pozornicu događaja ne prenosi samo devetnaeststoljetna situacija i odnosi, nego i suvremena terminologija tadašnjih političkih borbi. Baveći se istom ovom problematikom, Svetozar Ritig 1910. zaključuje da je pitanje slavenskoga bogoslužja na splitskim crkvenim saborima u 10. stoljeću bilo sporedno, ali Grgura još uvijek ne oslobađa u 19. stoljeću nametnute mu uloge. On utvrđuje da je „Grgur tek nastojao sebe i svoju biskupiju osloboditi vrhovništva splitske metropolije, nipošto pako ni u snu, nije mu palo na um, da sebe učini metropolitom i nad dalmatinskim biskupima“. Odluku sabora da splitski biskup postane metropolit tumači time „što je latinska metropolija u Hrvatskoj bila rimskoj stolici pouzdanija hijerarhijska tvorba nego li hrvatska narodna crkva s nerazumljivim jezikom slavenskim. I rimska stolica i latinski kler nadao se da će uslijed potvrde prijepornih kanona na II. splitskom saboru po vremenu

¹³ Budak, o. c., str. 169.

¹⁴ Budak, o. c., str. 167.

¹⁵ Ivan Tkalčić, *Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj*, Zagreb, 1904, str. 40–46.

iščeznuti glagoljica u narodu hrvatskom, nu nada ih je prevarila, jer iako bi poražen ninski biskup Grgur, ono ipak glagoljica preživi sve nedaće i bure, i održa se u XI. i u XIII. i u XIX. vijek.“¹⁶ Kao što ga je u 19. stoljeću opjevao Sakcinski, tako to u 20. st. čini Vladimir Nazor pjesmom *Grgur Ninski* u zbirci Hrvatski kraljevi 1931. godine, u kojoj promiče upravo ono gledanje koje je zastupala historiografija XIX. stoljeća – u Grguru Ninskom vidi hrvatski pandan Ćirilu i Metodu, borca za slavensko bogoslužje i glagoljicu.¹⁷

Historia est magistra vitae

Kako je 19. stoljeće vrijeme intenzivnoga razvoja znanosti, u sagledavanju je ćirilometodske problematike osobito važno uzeti u obzir korespondiranje dviju od njih, povijesne i filološke (u 19. stoljeću su čak u istome Akademijinu razredu), koje se možda više nego ostale međusobno podupiru i dopunjuju svojim spoznajama. Uz to, istaknuti su filolozi toga vremena ujedno i povjesničari, kako smo to već prethodno spomenuli, a to ovomu postupku daje dodatan legitimitet. Kod Hrvata je osjećaj historizma živ i neobično razvijen u 19. stoljeću tako da je gotovo identičan s hrvatskom kulturom i civilizacijom toga vremena.¹⁸ Već je Vatroslav Jagić toga svjestan kada definira filologiju kao interdisciplinarnu znanost koja je „složeni organizam različitih predmeta spojenih u jednu cjelinu“,¹⁹ a neizostavna je među njima i povijest. Prema mišljenju Radoslava Katičića, ona je baš u to vrijeme kao znanost postigla izvanredno značajne rezultate, a njezine spoznaje iz toga vremena nesumnjivo pripadaju među najveća djela ljudskoga duha.²⁰ Na tu se misao, a na tragu povjesničarke Mirjane Gross, nadovezuje i razmišljanje Stjepana Damjanovića koje vrlo precizno objašnjava odnos povijesti i filologije u 19. stoljeću: povjesničarima 19. stoljeća od izuzetne su važnosti bila filološka znanja, a filolozi toga vremena u obilnoj su se mjeri koristili poviješću da bi

¹⁶ Svetozar Ritig, *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju, s osobitim obzirom na Hrvatsku*, Zagreb, 1910, str. 139–151.

¹⁷ Vidi: Josip Bratulić, *Aleja glagoljaša*, Zagreb-Pazin-Roč, 1994, str. 43.

¹⁸ U prilog tomu navodimo riječi bana Josipa Jelačića: „Povjesnicu svakoga naroda možemo smatrati njezinim krsnim listom. Kao što krsni list služi pojedinom čovjeku na biljevu čovječjeg društva, u koje spada, tako je i svakom narodu povjesnica obilježje njegovog mjesta u velikom krugu čovječanstva. Bez nje ne zna narod, što je bio i kamo spada“. Vidi: *Franjo Rački, Nacrt hrvatske historiografije od g. 1835. do 1885*, Rad 80, str. 257 i dalje. Cit. prema: Dr. Ivan Esih, *Hrvatska historiografija u posljednjih 75 godina*, Obzor, Spomen-knjiga 1860–1935, Tisak i naklada „Tipografije“ d.d. Zagreb, MCMXXXVI.

¹⁹ Cit. prema: E. Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskom glagoljskom srednjovjekovlju*, Zagreb, 1983, str. 8.

²⁰ Radoslav Katičić, *Što nam znači povijest*. – u: *Jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1971, str. 259.

bili što precizniji u svojim opisima i zaključcima.²¹ I ključna će ličnost, koja je označila novo razdoblje u borbi za uspostavu ćirilometodske baštine na području cijeloga hrvatskoga nacionalnoga prostora, posebice matične biskupije, poznati đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, vjerovati u *sudbinsku povezanost* s poviješću pa u svojim zalaganjima stalno poseže za njezinim potvrdama i najnovijim dostignućima, angažirajući u tome poslu i mnoge znanstvenike svoga vremena, napose već spomenutoga Franju Račkoga, što je još 1986. u svojim istraživanjima ćirilometodske baštine u korespondenciji između Račkoga i biskupa Strossmayera potvrdio S. Damjanović. Takva se situacija u kojoj povijest i filologija jedna drugu podržavaju i dopunjuju ocrta u gotovo svim ćirilometodskim napisima, žanrovski različitima, iz periodike (i ne samo nje!) 19. stoljeća, udovoljavajući pritom dvama zadacima, koje također apostrofira Damjanović: jačanju nacionalne svijesti i podupiranju tradicionalne hrvatske autonomije preko ćirilometodske baštine kao prijenosnika na putu do moderne autonomije.

Ćirilometodska se znanost počinje razvijati u krilu povijesnih znanosti i slavenske filologije potkraj 18. i u prvim desetljećima 19. stoljeća pa u skladu s tim slavenskoj filologiji daje obilježja povijesne znanosti, a prema tumačenjima Ivanke Petrović, i temeljne razloge života i postojanja.²² Već sam naglasila da Slaveni u ćirilometodskoj baštini traže, a sada uz pomoć znanosti otkrivaju i dokazuju kamen temeljac slavenske kulture i književne povijesti i vide u njoj veliku slavensku prošlost s kulturnim i društveno-političkim tekovinama koje su prije tisuću godina slavenske narode stavile u ravnopravan položaj s vodećim europskim narodima i značajno obogatile europsku kulturu i civilizaciju. Unutrašnja snaga i veličina same ćirilometodske ideje ujedinjuje slavenske znanstvenike, ali i popularizatore njihove znanosti.

Nakon što je 1843. moskovski profesor crkvene povijesti i rektor moskovske Duhovne akademije Aleksandar Vasiljevič Gorski znanstveno otkrio *Žitije Konstantinovo* i *Žitije Metodovo*, nastaje novo razdoblje u ćirilometodskoj znanosti za koje će V. Jagić prilikom tisućgodišnjice Metodove smrti u ocjeni dotadašnjih znanstvenih istraživanja o Sv. Ćirilu i Metodu reći: „Taj

²¹ S. Damjanović, *Filološki razgovori*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000, str. 100.

²² Ivanka Petrović, *Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane*, Zbornik zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, vol. 9, Zagreb, 1979, str. 47. Upravo je I. Petrović napisala najbolju sintezu ćirilometodske problematike 19. stoljeća u nas, od koje bi trebalo započeti svako daljnje promišljanje toga područja, kroz znanstveno djelo Franje Račkoga (navedeni tekst) i studiju *Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorima svoje srednjovjekovne kulture* iz 1988 (Slovo, br. 38, str. 5–54).

razmjerno kratak članak znači epohu u povijesti o sv. Ćirilu i Metodu.²³ Rasprava u kojoj je Gorski znanstveno ocijenio povijesni sadržaj *Žitija* kao prvorazredni izvor za život i djelatnost Konstantina-Ćirila i Metodija objavljena je 1843. u časopisu M. Pogodina *Moskovitjanin*, III, str. 405–434 u raspravi koja je kasnije preštampana u Pogodinovu *Ćirilo-Metodskom Zborniku*, Moskva, 1865, str. 5–42, odakle će ju prihvatiti ćirilometodski znanstvenici širom svijeta, pretiskavati ju i prevoditi, a poseban će odjek rasprava imati među ruskim znanstvenicima (Filaret, 1846), ali i kod Čeha – Hanke i Šafařika, koji je istovremeno kad i Gorski došao do spoznaje da je *Žitije Konstantinovo* dragocjen povijesni izvor, ali je *Žitije Metodovo* upoznao tek iz rasprave Gorskoga. Oba se žitija u kritičkome izdanju nalaze kod Šafařika 1851. godine, a zapadni svijet za njih saznaje već 1846. iz Hankina češkog prijevoda.²⁴ Hrvatska je ćirilometodijana izrasla na tekovinama europske, prvenstveno češke i slovačke ćirilometodske znanosti, ali se od njih razlikuje po tomu što najprije pozornost posvećuje proučavanju ćirilometodske povijest (putovi, tokovi, ideje i namjere njezinih nositelja na relaciji ciljeva i interesa tadašnje Europe), a potom svoje spoznaje predaje slavenskim filolozima. Slavistička je znanost 19. stoljeća u životu, misiji i djelu braće Konstantina Ćirila i Metoda gledala prvenstveno misionarski i prosvjetiteljski rad namijenjen ponajprije slavenskim narodima u Moravskoj. Za mladu slavističku znanost, kako su joj temelje postavljali Franz Miklošić i Vatroslav Jagić, zanimljivi su bili temeljni ćirilometodski izvori koje smo spomenuli – *Žitja* (Vitae), a potom i njihovo djelo koje se ogledalo u pismu, jeziku, tekstovima Evandjelja, potom ostaci Biblije koji su se sačuvali u prijepisima do kraja 12. stoljeća.²⁵ Filološki je problem, dakle pitanja jezika, potom i pisma – glagoljice, zasjenio njihovu društvenu i političku, organizacijsku i diplomatsku djelatnost. Djelo je Sv. Braće zanimljivo u 19. stoljeću između ostaloga i zato što je smješteno u vrijeme kada se, kako kaže Bratulić, Europa počela tragično lomiti na Istok i Zapad, a u crkvenom smislu na pravoslavlje i katolicizam, zrcaleći tako 1000-godišnju, novom vremenu iskoristivu, matricu. U oba su slućaja na snazi bile imperijalističke tendencije koje su svoj izraz pronašle u porobljavanju malih naroda koji svoju politiku moraju podrediti ili Bizantu ili Francima, ili Istoćnom ili Zapadnom Rimskom

²³ Cit. prema: F. Grivec, *Izvori o svetom Ćirilu i Metodu*. – u: Slavenski blagovjesnici – Sveti Ćiril i Metod, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985, str. 202.

²⁴ Na Zapadu *Žitija* promovira njemaćki povjesnik Wilhelm Wattenbach 1849, ćiji rad postaje povod izdanjima *Žitija Konstantinova* i *Žitija Metodova* Ernsta Dummle-
ra i Franca Miklošića 1854, 1861. i 1870. godine.

²⁵ Vatroslav Jagić je o tisućnici smrti Sv. Metoda u svom kritićkom pregledu skupljao i kritićki ocjenjivao radove o Ćirilu i Metodu u slavenskoj filologiji (Sanktpe-
terburg 1885).

Carstvu, pravoslavlju ili katolicizmu. U tom kritičnom trenutku europske povijesti uloga Sv. Braće izrasta u ulogu pomiritelja, moderatora, štoviše mosta koji želi i hoće dva svijeta ujediniti na temelju onih zajedničkih istina na koje se pozivaju i jedni i drugi, ali koje ni jedni ni drugi ne žele do kraja usvojiti.

S toga aspekta gledana – misija Braće dobiva još jednu dimenziju, koja našem vremenu govori jezikom koji nam je blizak i razumljiv, jer u njihovu vremenu prepoznajemo i naše vrijeme, u njihovim rješenjima, ili bar pokušajima rješenja, možemo nazreti i neka rješenja koja bi i nama danas bila potrebna i dobrodošla.²⁶

Dvije su se velike ličnosti 9. stoljeća, Konstantin Ćiril i Metod, izdigle iznad svoga vremena, iznad općeg shvaćanja, iznad kratkovidne politike razjedinjenosti, sukoba i tlačenja. Budući da su bili iznad i ispred svog vremena, postali su suvremeni i prilikama 19. stoljeća.

Ususret hrvatskoj cyrilomethodiani

Početak se ozbiljnoga uključivanja Hrvata u, nazovimo ga tako, ćirilometodski pokret druge polovice 19. stoljeća među Slavenima može povezati s programatskim tekstom Franje Račkoga u Pozoru br. 183 od 9. kolovoza 1862. *Imamo li i mi slaviti tisuć-godišnjicu slovjenstvih apoštola sv. Ćirila i Metoda?*²⁷ Taj je tekst sročten kao poziv na obilježavanje prve u nizu ćirilometodskih obljetnica koje će dati jak poticaj razvitku ćirilometodske znanosti i koje nitko tko će u 19. st. pisati o ćirilometodskoj problematici neće zaobići; štoviše, to je poziv kojim slavenski narodi pod tuđinskom supremacijom pozivaju sami sebe na slavlje. On pokazuje dvoje – Račkijevo temeljno životno i znanstveno opredjeljenje te početak ozbiljnoga promišljanja u krugo-

²⁶ Josip Bratulić, *Konstantin-Ćiril i Metod i njihova baština kod Južnih Slavena*. – u: Sjaj baštine, Književni krug Split, Split, 1990, str. 6.

²⁷ Na taj će se Račkijev tekst i stotinu godina kasnije, prilikom proslave 1100. obljetnice Metodove smrti znanstvenim skupom „Tisuću i sto godina od smrti Metodijeve – ćirilometodsko kulturno-književno nasljeđe u Hrvata“, u svom pozdravnom govoru na otvaranju Skupa 16. listopada 1985. pozvati i Jakov Sirotković, ali u duhu „jugoslaven-skome“ koji stotinu godina poslije nema više ništa zajedničko s jugoslavenstvom iz Račkijeva teksta, a u smislu na koji upozorava S. Damjanović kada kaže da je „ćirilometodska ideja tu i tamo mogla dobro doći i komunističkim ideolozima za dnevno-političke svrhe (...)“. Vidi: *Umjesto predgovora – O filologiji i rodoljublju* – u: Jazik otačkaski, Matica hrvatska, Zagreb, 1995, str. 12. Slovenci već 1857, predvođeni biskupom Slomšekom koji Sv. Braću drži za „prve najznačajnije učitelje slovenskog naroda“ pa 1851. osniva Bratovštinu sv. Ćirila i Metoda, dokazuju kako imaju razloga, štoviše, kako su dužni častiti sv. Ćirila i Metoda (pisac Davorin Trstenjak u časopisu „Novice“). Vidi: *Štovanje sv. Ćirila i Metoda među Slovencima*. – u: Slavenski blagovjesnici – Sveti Ćiril i Metod, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985, str. 198.

vima hrvatskih intelektualaca (povjesničara, filologa, pa i političara) o ćirilometodskoj baštini i njezinu udjelu kod slavenskih naroda, posebice Hrvata, što je već jasan znak da je obnova kulta Sv. Braće uzela ozbiljnoga maha na hrvatskome nacionalnom prostoru. Kako hrvatska znanost u to vrijeme nije imala tradiciju ćeške, slovačke ili ruske historiografije i slavistike na ćirilometodskom polju, a rezultati su drugih znanstvenika sporo dopirali do nas, prijetila je opasnost da se i taj veliki datum slavenske kulturne i knjiŹevne povijesti i znanosti doćeka nespremno i neobaviješteno. Ovaj je tekst to znaćajniji što ga piše utemeljitelj, *otac hrvatske cyrillomethodiane*, koji gotovo sam obiljeŹava cijelu hrvatsku ćirilometodsku znanost u najpresudnijem razdoblju njezina Źivota, koji je svojim znanstvenim radom i zalaganjem morao popuniti i prazninu koju je ostavio rani odlazak filologa Vatroslava Jagića iz Hrvatske. Raćki zastupa stav da su i JuŹni Slaveni iako ne slave tisućitu godišnjicu svoga pokrštenja, jer bijahu pokršćeni prije ćirilometodske misije u 9. stoljeću, duŹni slaviti tisućitu obljetnicu misije Sv. Braće u Moravsku jer su dionici svih ostalih plodova ćirilometodskoga djela: pisma, jezika i knjiŹevnosti te staroslavenske liturgije.²⁸ Raćkijev je prvenstveni cilj u ovome ćlan-ku ojaćati svijest hrvatskoga naroda o vaŹnosti ćirilometodskoga djela, posebice na razvoj hrvatskoga jezika i knjiŹevnosti, koje se upravo na hrvatskome tlu najduŹe odrŹalo u svome izvornom obliku. Zato, iako popularnim diskurzom kako i zahtijeva novinska publikacija, te romantićarskim oduševljenjem koje će dijeliti sa svojim prijateljem i mecenom Strossmayerom, a što će im se u znanosti ćesto spoćitavati, ćini ono što će i u svakoj budućoj prilici ćiniti pišući o ćirilometodskoj baštini – podućava, razlaŹe misli o staroslavensko-
me jeziku i pismu, sada već kao vrstan poznavatelj ćirilometodske baštine iza kojega su djela antologijske vrijednosti za hrvatsku i svjetsku ćirilometodijanu – knjiga u dva sveska *Viek i djelovanje sv. Cirilla i Metoda slovjsenkih apostolov* (I, 1857, I–XII, 1–77; II, 1859, 79–420) te knjiga *Pismo slovjsenno* iz 1861, niz ćirilometodskih ćlanaka u Katolićkome listu, Viencu i ostalim ćasopisima 19. st.:

Doista tkogod je samo površno obazreo se na naće stare pismene spomenike, grudi mu se od ponosa šíre što govori jezikom, komu najstariji brat bijaće tako bogat, tako nakićen već u ono doba, kada sadašnji europski jezici još u djetinjih povojih bijahu. I za to slava ide sv. Cirilu i Metodu. Oni su glasove slovjsenskoga jezika umnima pismeni prikovali; oni su mu slovniće oblike divnom toćnoću

²⁸ Takav se njegov stav moŹe proćitati još nekoliko godina ranije (1857) u uvodnome dijelu teksta *Nacrt jugoslovjsenkih povjestij do IX. stoljetja*: „Nedvojim, da će svaki Slovjen uvjeren biti o tom, da su sv. Cyrill i Method poćetnici duhovnog Źivota u njegovom narodu, te da oni svakoga Slovjena, bilo koje mu drago grane, zanimat imaju.“ Vidi: Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knjiga IV, Zagreb, 1857, str. 235.

ustanovili; oni i njihovi učenici obogatiše ga prievodi sv. pisma, prievodi sv. otacah i kanoničkih knjigah, prievodi najznamenitijih grčkih pisacah. Tim jezik slovenski postade tako bogat, tako gibak, da se već IX. i X. vieka s klasičkim takmiti može.²⁹

Rački smatra da Hrvati imaju još jedan razlog koji bi ih morao nukati da se pridruže proslavi tisućgodišnjice, a koji će od tada i on i Strossmayer prizivati u svakoj novoj prilici koja bude zahtijevala obranu pozicija hrvatske cyrilomethodiane: Metodovo stolovanje na drevnoj srijemskoj biskupskoj stolici koju je još u IV. stoljeću osnovao Sv. Andronik, a koja je imala jurisdikciju nad čitavom Panonijom. Sada, u okvirima 19. stoljeća, nasljednikom je Metodovim biskup đakovački i srijemski Josip Juraj Strossmayer. Račkijev je plan da se proslavi uz hrvatski episkopat pridruže i istaknute ličnosti iz javnoga i kulturnoga života toga vremena jer se karakter ćirilometodskoga djela ogleda i u tim područjima. Na koncu, on želi da iz toga događaja izađe i praktična korist, odnosno da on bude poticaj i povod znanstvenim istraživanjima na različitim područjima: povijesti, književnosti, jezikoslovlja, teologije i dr. U tom smislu predlaže:

Da se čim prije u Zagrebu sastavi odbor književni, koji saznav sve bolje jugoslovenske jezikoslovce i povjestnike nastojao bi buduće godine na svietlo izdati spomenik, album, koji bi sadržavao znanstvene razprave o pismenih slovjenjskih, o jeziku staroslovjenskom, o knjizi staroslovjenskoj, o slovjenjskoj literaturi, jednom riečju: o onih strukah iz književne i liturgičke povjesti slovjenjske, kojim slaviše temelj naši slovjenjski spoštoli (...)³⁰

Taj je Račkijev prijedlog zaživio u, kako ga suvremena paleoslavistička znanost naziva, najznačajnijem znanstvenom izdanju u Hrvatskoj koje je bilo posvećeno ćirilometodskoj obljetnici 1863. – *Tisućnici slovjenjskih apostolah sv. Cirila i Metoda*. Ta je knjižica u izdanju Društva za jugoslavensku povjestnicu i starinu sastavljena od studija Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (*Uvod*), Franje Račkoga (*Književni rad sv. Cirila i Metoda. Izvadak iz veće-ga rukopisa*), Vatroslava Jagića (*Evangjelije u slovênskom prievodu. Historičko-filološki nacrt*), Matije Mesića (*Služba sv. Cirila i Metoda*)³¹ te pjesničkih uradaka Ivana Trnskog³² (*Sveta priča o solunskoj braći, slovjenjskim'*

²⁹ Pozor, 9. kolovoza 1862, god. III, br. 183, str. 1.

³⁰ Isto.

³¹ Posebnu će pozornost ovom Mesićevu radu posvetiti S. Damjanović u tekstu *Mesićeve filološke teme* u knjizi *Filološki razgovori*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000, str. 93–101.

³² Kako su pjesnički uradci potpisani samo inicijalima, *Sveta se priča* neko vrijeme pogrešno pripisivala Janku Tomboru. Naime, osamdesetih je godina 20. stoljeća Div-

apostolima sv. Cirilu i Metodu) i Petra Preradovića (*Slovenski Dioskuri*). Iz navedenoga se vidi kako je riječ o uratku koji sjedinjuje znanstvena i književna ostvarenja kojima je temeljni cilj popularizacija ćirilometodske ideje.

Prvi, u hrvatskoj periodici zabilježeni, koraci kojima je ćirilometodska ideja počela stupati u kulturni, znanstveni, a onda i politički život hrvatskoga nacionalnog prostora u 19. stoljeću, i prije Strossmayerovih poticaja, i prije programatskoga teksta F. Račkoga u *Obzoru*, započinju peticijom u trideset točaka upućenom kralju, poznatom pod nazivom *Zahtjevanja naroda*, koja je prihvaćena na Narodnoj skupštini Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 25. ožujka 1848, a koja između ostaloga u jednoj svojoj točki govori i o uvođenju narodnog jezika (ovdje se misli, kako ćemo to kasnije pokazati, na crkvenoslavenski jezik, op. M. L.) u Crkvu „polag starinskog hrvatskog prava i običaja“.³³ Slijede zahtjevi korone Stubičkoga kotara od 25. svibnja 1848. da se latinski liturgijski jezik zamijeni staroslavenskim, koje autor teksta naziva narodnim, iznikli na temelju Proglasa izišloga u Gajevoj tiskari u travnju iste godine, koje je potaknuo i organizirao svećenik u Bistrici Ivan Krizmanić, a koji se tiče i slavenskoga bogoslužja. U 6. točki navedenoga Proglasa stoji:

Budući da sve duhovne svečanosti moradu smjerat na podučavanje puka, na utvrđivanje u vjeri, na obodjelanje ponašanja, iskustvom pako jest potvrđeno da razumljiva disciplina dublje u srce dira i više na dobro vabi, nego ikakve forme, koje se samo vide a nerazume, i da se tim načinom isto obučavanje puka olakša budući od opetovanog čuvenja mnoga ostanu u glavi, koja kroz podučavanje teškim trudom moći je usaditi: za to je od potrebe, da se dosadanji jezik liturgički zamijeni narodnim.

Da je riječ o staroslavenskome jeziku pojašnjava nam točka br. 9. zapisnika spomenute korone, gdje stoji:

Dosadašnji liturgički jezik neka se zamijeni s našim narodnim jezikom. To je lasnije postići, što je naš narodni jezik već od rimske stolice za sveti i liturgički pripoznat; što se u pograničnoj biskupiji senjskoj sva svetootajstva u ovom jeziku obavljaju; da što u prvašnjih vremenih i u našoj biskupiji liturgički bijaše, dakle po ne-

na Zečević iznijela tezu da uopće nije riječ o inicijalima I. T. nego J. T. koji se odnose na pjesnika Janka Tombora, koji se iste, 1863. godine, javlja u kalendaru Dragoljub napisima ćirilometodskoga sadržaja te pjesmom posvećenom Svetoj Braći.

³³ *Zagrebački biskupi*, Školska knjiga, Zagreb, 1995, str. 463.

hajstvu predšasnika naših moćniem svom takmacu latinskom mjesto ustupiti morade.³⁴

Ovaj je zahtjev, iznikao još na odjecima oduševljenja ilirskim pokretom, utoliko zanimljiviji što nam svoga autora/e pokazuje kao dobre poznavatelje povijesti staroslavenske liturgije na području Zagrebačke biskupije. Držim kako je navedeni podatak doista zanimljiv budući da se sustavnim proučavanjem staroslavenskoga bogoslužja na području Zagrebačke biskupije počinje baviti tek Ivan Krstitelj Tkalčić 1861. kada u Katoličkome listu objavljuje prvu seriju članaka (šest nastavaka) o toj tematici pod naslovom *Slovjensko bogoslužje*. On će se tim problemom na stranicama Katoličkoga lista baviti dvadesetak godina; još 1871. u tekstovima *Utemeljenje biskupije zagrebačke* (br. 27–29, god. XXII, str. 217–235), *Prinos za poviest biskupije zagrebačke* (br. 50, god. XXII, str. 412–413), 1873. u seriji tekstova *Iz domaće crkvene poviesti – stope glagoljaške po zagrebačkoj biskupiji* (br. 9–11, god. XXIV, str. 65–83) te 1883. u tekstu *Još jedna o slavenskoj liturgiji u nadbiskupiji zagrebačkoj* (br. 33, god. XXXIV, str. 257–259), a najsustavnije 1904. u knjizi *Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj*, posebice nakon što je istraživanjima Ivana Kukuljevića Sakcinskog 1863. uspostavljena *slavenska teza* knjigom *Tisućnica slovjenkih apostola Ćirila i Metoda*.

Zaključke te korone Stubičkoga kotara prihvatilo je svećenstvo cijeloga kotara, čemu se oštro suprotstavio zagrebački nadbiskup Josip Haulik,³⁵ kao i kasnijim akcijama koje su afirmirale ćirilometodsku ideju u njegovoj nadbiskupiji. Među takvim je događajima bilo i svečano ustoličenje bana Josipa Jelačića 5. lipnja 1848. u crkvi Sv. Marka, kada je senjski biskup Mirko

³⁴ Ivan Krstitelj Tkalčić, *Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj*, Tisak i naklada Dioničke tiskare Zagreb, Zagreb, 1904, str. 96.

³⁵ Olga Maruševski zagrebačkoga nadbiskupa Jurja Haulika (1837–1869) vidi kao realista u odnosu spram druge jake ličnosti toga doba, biskupa Strossmayera, kojega zbog njegovih sveslavenskih i južnoslavenskih ideala vidi kao „pravog romantičara“. Ona toga bečkoga čovjeka i pouzdanika Dvora i apsolutizma te s druge strane zagovornika pred Krunom koji se nije mogao mjeriti ni s jednim drugim biskupom prije ni poslije njega, kako ga uglavnom vidi hrvatska historiografija, ocjenjuje kao vrsnog diplomata koji je kao Slovak i poznavatelj politike Bečkoga dvora znao iskoristiti trenutačne okolnosti da bi se stavio na stranu hrvatskoga nacionalnog pokreta koliko mu je dopuštala njegova crkvena funkcija i uvelike omogućavala politička kao namjesnika banske časti i zastupnika hrvatskih interesa na zajedničkim saborima. U svjetlu takvih promišljanja njegovi bi se javni stavovi glede staroslavenske liturgije također mogli promatrati kao diplomatski potez, to više što je u svome prvom pastirskom govoru 1838. godine javno iskazao lojalnost hrvatskome narodu rečenicom: „Vas molim i zaklinjem da me smatrate svojim i onim koji domovinu vašu smatra svojom domovinom.“ Vidi: *Nadbiskup Juraj Haulik 1837–1869*. – u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Školska knjiga, Zagreb, 1995, str. 461–473.

Ožegović poslije „dvjesta godina opet jedanput u Zagrebu sv. misu u narodnom milom jeziku odpojo“.³⁶ Nakon što je u listopadu 1861. Hrvatskoj vraćen Ustav, želja za uspostavom staroslavenskoga bogoslužja u hrvatskoj javnosti postaje sve glasnijom. Sisački se kotar prvi u Zagrebačkoj nadbiskupiji oglašava na svojoj jesenskoj kotarskoj skupštini 1862. u povodu proslave nastupajućega ćirilometodskoga jubileja 1863. – tisućnice moravske misije, i upućuje svoju molbu Duhovnom stolu, što nailazi na oštar otpor nadbiskupa Haulika. Vrijeme je to kada mnogi na hrvatskome nacionalnom prostoru traže uspostavu staroslavenskoga bogoslužja. Na adresu nadbiskupa Haulika stigla su još dva takva zahtjeva prije nego se on 19. svibnja 1863. oglasio svojom okružnicom. Prvi je zahtjev podnijelo Društvo za povijest i starine Jugoslavena 27. veljače 1863, a drugi građani i Poglavarstvo grada Karlovca 9. i 11. svibnja iste godine. Iz Tkalčičevih bilježaka doznajemo da je nadbiskup Haulik, vjerojatno ponukan reskriptom pape Pija IX. o premještanju blagdana Sv. Apostola s 9. ožujka na 5. srpnja, koji je uvelike potaknut zalaganjem biskupa Strossmayera, ublažio svoje stavove i odobrio oba zahtjeva.³⁷ Međutim, situacija se ubrzo mijenja kada zahtjeve za uspostavu staroslavenskoga bogoslužja uz Poglavarstvo trgovišta Siska postavljaju i glavne hrvatske županije – Virovitička, koja svoje zahtjeve donosi na skupštini održanoj u Osijeku u srpnju 1863. godine, te Požeška i Zagrebačka koje o pitanjima staroslavenskoga bogoslužja raspravljaju u siječnju 1864. Zahtjevi su Virovitičke županije bili najopširniji i usmjereni ne samo na zagrebačkoga nadbiskupa nego i na đakovačkoga te pečuškog biskupa, i kako se doznaje iz Katoličkoga lista koji u cijelosti donosi tekst predstavke, imala je velikoga utjecaja na oblikovanje javnoga mišljenja o pitanjima staroslavenske liturgije i bila povod mnogim raspravama. Sastavljači predstavke želju za uvođenjem staroslavenske liturgije povezuju s buđenjem nacionalne svijesti u Slavena:

Za cielo bi bilježio narod slovinski u svojoj povjestnici medju najradosnije i najsretnije dane žića svoga onaj željno očekivani dan, kad bi opet u svojim rimokatoličkim crkvama svuda mogao božju istinu onim jezikom slušati, kojim mu ju sveti njegovi apoštoli navještivahu.³⁸

³⁶ Ivan Krstitelj Tkalčić, *Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj*, Tisak i naklada Dioničke tiskare Zagreb, Zagreb, 1904, str. 95.

³⁷ U 11. broju Katoličkoga lista od 12. ožujka 1863, str. 83–85, u tekstu *K tisućnici sv. apoštola Cirila i Metoda* kao potpora cijeloj proslavi u hrvatskome narodu donosi se reskript pape Pija IX. praškome nadbiskupu Miroslavu o izmjeni datuma blagdana Sv. Apostola s 9. ožujka na 5. srpnja, što je potom Strossmayerovim zalaganjem dopušteno i hrvatskoj Crkvi.

³⁸ Katolički list, god. XV (1863), br. 9, str. 66.

U svom odgovoru Požeškoj županiji, za koji bi Rački rekao da je „historička neistina“, ³⁹ nadbiskup Haulik u svezi sa staroslavenskim liturgijskim jezikom između ostaloga kaže: „(...) jer ponajprije jezik glagolski, koji bi trebalo po rečenom rabiti za službu božju, nije više, pače pravo se reći može, da je još manje poznat viernim našim, nego li jezik latinski!“⁴⁰

Međutim, kardinal se Haulik više nije mogao u otporu protiv staroslavenskoga bogoslužja osloniti na svoje sufragane, jer utjecaj zauzimanja biskupa Strossmayera, posebice nakon spomenutoga reskripta pape Pija IX, postaje nadmoćnim. Tomu u prilog Tkalčić bilježi kako je obrana latinskoga jezika u bogoslužju u Katoličkome listu pala na leđa njegova tadašnjeg urednika i profesora na nadbiskupskom liceju Nikole Horvata, koji je 1864. godine službene stavove zagrebačkoga Kaptola iznio pod naslovom *Slavenska liturgija i bogoslužni jezik biskupije zagrebačke* od 9. do 16. broja. U prilog navedenom ide još jedna Tkalčićeva bilješka koja kaže da „biskupi senjski i križevački i sami slavenski liturgisahu, a domaće svećenstvo malom iznimkom prionulo uz taj pokret“.⁴¹ Ćirilometodska se ideja, iako ometana, od toga vremena nezaustavljivo širila popularnim i znanstvenim člancima i književnim priložima i osvajala prostor legalnoga kulturnoga, nacionalnoga i crkvenoga pokreta na hrvatskome nacionalnom prostoru, a tomu je zasigurno pripomogla i tradicija liturgijskoga čašćenja Slavenkih Apostola Ćirila i Metoda posvjedočena u Hrvata mnogo prije nego su oni uvršteni u katalog svetaca Katoličke crkve 1880. godine. Njihova se imena, kako to saznajemo iz istraživanja Biserke Grabar, od 14. stoljeća pojavljuju u hrvatskoglagoljskim kalendarima.⁴² Od 70-ih godina 19. stoljeća kult se Svete Braće, potpomognut slavenskom znanošću, ponovno širi i među pravoslavnima, osobito Bugarima i Makedoncima.⁴³ Čak se i kult Sv. Metoda kao panonskoga arhiepi-

³⁹ Iako nisu išle u prilog zagovarateljima staroslavenskoga bogoslužja, Haulikove riječi o nepoznavanju staroslavenskoga jezika među pukom i svećenstvom nisu bez osnove. I Parčić će u svojim *Opazkama* (1882) govoriti o istom problemu, Š. Milinović u *Slovenskoj liturgiji* (1881) također piše o tome, I. Prodan u Katoličkoj Dalmaciji i još mnogi drugi..

⁴⁰ *Odgovor uzoritoga stožernika i nadbiskupa Zagrebačkoga sl. županiji požeškoj u poslu slovenske liturgije*. – u: Katolički list, god. XV (1864), br. 17, str. 129–134.

⁴¹ Isto, str. 104.

⁴² Vidi njezin tekst *Kult Ćirila i Metodija u Hrvata*, Slovo, Zagreb, 1986, br. 36, str. 141.

⁴³ Bratulić navodi kako je kao znak kulta Sv. Braće i tradicije koja se održala unatoč nepovoljnim prilikama na samom početku 19. stoljeća na jednoj fresci u manastiru Sv. Nauma Metod prikazan među svojim učenicima, tzv. sedmoricom, ispred svoga brata Ćirila kako drži model svoje crkve, simbolizirajući tako osnivača slavenske Crkve. Vidi: Josip Bratulić, *Konstantin-Ćiril i Metod i njihova baština kod Južnih Slavena*. – u: *Sjaj baštine*, Književni krug Split, Split, 1990, str. 11.

skopa, kako nas obavješćuje Josip Bratulić na temelju tvrdnji najboljega poznavatelja srijemske heortologije i hagiografije Mitra Dragutinca, zadržao u Srijemskoj Mitrovici, gdje ju u katoličkoj crkvi postojala slika Sv. Metoda, sve do nove, službene obnove kulta Svete Braće u 19. stoljeću.⁴⁴ Kada se prihvaćao goleme zadaće poticatelja obnove ćirilometodske baštine na hrvatskome nacionalnom prostoru biskup je Strossmayer zasigurno raspolagao podacima o postojanju kulta Sv. Braće u svojoj matičnoj biskupiji, koji je zabilježen u proprijima prije 1807. godine na dan 14. veljače. On će s brojnim istaknutim obnoviteljima ćirilometodske baštine u 19. stoljeću pred sebe postaviti zadatke koji se mogu podijeliti u četiri velike skupine, od kojih svaka pojedinačno implicira još niz podtema:

1. Obnavljanje staroslavenske liturgije u njezinu izvornom obliku, tj. u hrvatskoj njezinoj inačici;
2. Obnavljanje staroslavenske liturgije tamo gdje je bila povijesno ovjere-
na i proširivanje na krajeve koji nisu imali povlasticu obavljanja staro-
slavenske liturgije (na hrvatskome nacionalnom prostoru to se odnosi
posebice na Đakovačku i srijemsku biskupiju);
3. Sjedinjenje Istočne i Zapadne crkve;
4. U slavenskoj svijesti živu izjednačenost pojmova *jezik* i *narod* iskoristi-
titi za ostvarivanje uvjeta političke i kulturne samostalnosti te jačanje
hrvatske i slavenske nacionalne svijesti, a kroz to za put do ravnoprav-
nosti s ostalim europskim narodima.

Riječi Ivana Kukuljevića Sakcinskoga zapisane u Zagrebu 24. lipnja 1863. u uvodnome tekstu *Tisućnice slovjenjskih apostolah sv. Cirila i Metoda* poetiziranim diskursom opisuju zatečeno stanje staroslavenske liturgije na hrvatskome tlu kao i raspoloženje naspram novonastale situacije, te ujedno obilježuju nastojanja koja će se, kada je riječ o promicanju ćirilometodske baštine, nastaviti na hrvatskome nacionalnom prostoru, u različitim oblicima, sve do naših dana:

Nu blagotvorno sieme svetih apostolah slovjenjskih Cirila i Metoda nije ipak sve do danas usahlo na zemljištu hrvatskom, navlastito u senjskoj, krčkoj i spljetskoj biskupiji; tu uprav ove godine, kad slavimo tisućljetnicu na uspomenu svetih naših apoštolah, ori se opet sveti njihov jezik od oltara i pjevališta prvostolne crkve glavnoga grada hrvatskoga, te spasonosni njihov nauk, s nova odobren po istoj svetoj rimskoj stolici, nalazi odziv u svih nepokvarenih srd-

⁴⁴ Josip Bratulić, *Konstantin-Ćiril i Metod i njihova baština kod Južnih Slavena*. – u: *Sjaj baštine*, Književni krug Split, Split, 1990, str. 11.

cih naroda hrvatskoga, i spaja duševno ujedno sve pobožne ćuti i glasove ogromnoga slavenstva.⁴⁵

Naslovnica knjige *Sveti Kiril i Metodij slavenski apostoli* objelodanjene u povodu tisućite godišnjice smrti Sv. Metoda u Petrogradu 6. travnja 1885. i otisnute u Sinodalnoj tiskari. Knjižica je bila namijenjena besplatnoj razdiobi.

⁴⁵ I. Kukuljević Sakcinski, *Uvod* – u: Tisućnica slovjenskih apostolah sv. Cirila i Metoda. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta, 1863, str. 11-12.

Sveti Kiril i Metodij, prvoučitelji slovjenski – slika posvećena tisućgodišnjici smrti Sv. Metoda, otisnuta na 1. stranici knjige *Sveti Kiril i Metodije slavenski apostoli*, Petrograd 1885.

Literatura

- Bibo, I., *Raspad teritorijalnog statusa Srednje i Istočne Europe i nastanak jezičnoga nacionalizma* – u: I. Bibo – T. Huszar – J. Szucs, *Regije europske povijesti*, Zagreb, 1995, str. 18–24.
- Bratulić, Josip, *Sjaj baštine*, Književni krug Split, Split, 1990.
- Bratulić, Josip, *Aleja glagoljaša*, Zagreb-Pazin-Roč, 1994.
- Bratulić, Josip, *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995.
- Bratulić, Josip, *Glagolizam i glagoljaštvo*, u: Stjepan Damjanović (ur.), *Drugi Hercigonjin zbornik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005, str. 53–57.

- Budak, Neven, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994.
- Damjanović, Stjepan, *Filološki razgovori*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000.
- Esih, Ivan, Hrvatska historiografija u posljednjih 75 godina. – u: *Obzor, Spomen-knjiga 1860–1935*, Tisak i naklada „Tipografije“ d.d. Zagreb, MCMXXXVI, str. 192–195.
- Grivec, Franc, *Sveti Ćiril i Metod, slavenski blagovjesnici*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985.
- Hercigonja, Eduard, *Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskom glagoljskom srednjovjekovlju*, Zagreb, 1983.
- Hercigonja, Eduard, Glagoljaštvo i glagolizam, *Zbornik Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. 1, Zagreb, 1997.
- Katičić, Radoslav, *Jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1971.
- *Katolički list*, god. XV (1863), br. 9.
- *Katolički list*, god. XV (1864), br. 17.
- Kukuljević Sakcinski Ivan, Uvod – u: *Tisućnica slovjenjskih apostolah sv. Cirila i Metoda*. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta, 1863.
- Maruševski, Olga, *Nadbiskup Juraj Haulik 1837–1869*. – u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Školska knjiga*, Zagreb, 1995, str. 461–473.
- Petrović, Ivanka, *Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane*, Zbornik zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, vol. 9, Zagreb, 1979.
- Rački, Franjo, *Pozor*, 9. kolovoza 1862, god. III, br. 183, str. 1.
- Ritig, Svetozar, *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju, s osobitim obzirom na Hrvatsku*, Zagreb, 1910.
- Strecha, Mario, *Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897.–1904.)*, Barabat, Zagreb, 1997.
- Tandarić, Leonard, Sveti Ćiril i Metodije – novi pristup evangelizaciji, *Bogoslovska smotra*, 1985, br. 3-4, str. 369–375.
- Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj*, Tisak i naklada Dioničke tiskare Zagreb, Zagreb, 1904.

Milica LUKIĆ

TOWARDS RECENT HISTORY OF GLAGOLITISM

This article considers socio-political context in which the Cyrillo-Methodian concept in 19th century, ie. recent history of glagolitism, is affirmed again amongst the Slavonic people after ten whole centuries. This affirmation is initiated by activities of the Bishop of Đakovo and Srijem – Josip Juraj Strossmayer and for millennial anniversaries: the thousandth anniversary of Moravian Mission in 1863, the thousandth anniversary of death of St Cyrill in 1869, the thousandth anniversary of encyclical by pope John VIII *Industriae tuae* in 1880, and thousandth anniversary of death of St Method in 1885. The initial incentive of development of the Croatian Cyrillomethodiana within the framework of Slavic Cyrillo-Methodian science under the lead of Franjo Rački is considered, with the first steps, recorded in Croatian periodicals, of Cyrillo-Methodian concept in cultural, scientific and subsequently political life of Croatian national area of 19th century.

Key words: *glagolitism, Croatian Cyrillomethodiana, 19th century*